

דגלי ישראל על גדרות
אושוויץ-בירקנאו לכבוד 'מצעד
החיים' בשנותיה הראשונות
של המדינה גילמה השואה את
הניגוד האולטימטיבי לאידיאל
הלאומי המרכזי: היהודי החדש.

משה מילר, לע"מ

נוכחותה של השואה
בעיצוב הזהות
הישראלית גוברת,
בשנים האחרונות,
ובאופן הרסני

זכרון המתים והנרטיב הישראלי

זהות לאומית מעוצבת דרך נרטיבים שאומה מספרת על עצמה וסיפורים שבאמצעותם היא מתארת את המאורעות ההיסטוריים המשפיעים בתולדותיה.

במקרה של ישראל, בגלל הנסיבות המיוחדות של התקומה מתוך אפר השואה, מלחמת ההישרדות התמידית והמאבק הנצחי באנטישמיות - נודע למלחמה ולמוות מקום מרכזי בעיצוב הנרטיב הלאומי ובקביעת הייעוד של מדינת היהודים. על כן אין פלא שיום השואה ויום הזיכרון לחללי צה"ל ופעולות האיבה מוקמו סמוך ליום העצמאות. בסמיכות הזו טמון מסר, ולפיו כדי להבין ולחוות באופן מלא את עצמאות ישראל יש להציב אותה בהקשר של המוות - גם זה שקדם להקמתה וגם זה שמלווה אותה למן היווסדה. אלו הימים הנוראים של מדינת ישראל, הימים הנכונים להרהורים על הכיוון שהמדינה בחרת בו ועל המשמעות והייעוד של מפעלנו הלאומי.

מגמות

הרב ד"ר דניאל הרטמן הוא
נשיא מכון שלום הרטמן. ספרו,
The Boundaries of Judaism
(Continuum, 2007), ייצא לאור
בקרב בעברית בהוצאת מכון
הרטמן וכתר.

בין היהודי החדש ליהודי הגלותי

הסמיכות של יום השואה ליום העצמאות יוצרת מתח עצום בין שני הימים ומעוררת תהיות, לנוכח גישתם של רבים מהוגי המדינה וממקימיה לשואה, כפי שהבחין הסוציולוג עוז אלמוג בספרו **הצבר - דיוקן**. עבור ציונים אלו הקיום היהודי בגלות היה מעורר רחמים משום שהוא היה כרוך בחולשה ובניתוק מן הטבע, מן הגוף וממקור החיות האנושית. חלק מן הקיום הגלותי היה רצוני וחלקו האחר היה כפוי, אבל בלי קשר לגורמי הקיום, התוצאה הייתה דמות לא אסתטית שעוררה דחייה בקרב היהודים החדשים של מדינת ישראל.

לאור הרקע הזה, בצד היותה של השואה טרגדיה שאת עומקה אי אפשר לאמוד, היא גם סיפקה אישור מחודש לאידאולוגיה הציונית. הן מספר הקורבנות, הן הקלות (לכאורה) שבה הם נתפסו, הובלו ונטבחו, עוררו בושה בקרב דורות המדינה הראשונים וסימלו את היפוכו הגמור של אידאל "היהודי החדש" שטיפחה המדינה הצעירה. הכמיהה להעלות מתוך נופי הארץ את "העברים הראשונים", כפי שדמיון אותם מיכה יוסף ברדיצ'בסקי במסה "סתירה ובניין", שבדיעבד היו היפוכם של אלו שבעיניו היו "היהודים האחרונים", ומי שלימים יחדלו להיות לוחות כתיבה לספרים, ובמקום זאת ידהרו לחיים, לחופש ולהתחדשות - הפכה את השואה לתהום רגשית ולמכה אידאולוגי. באווירה שבה בן-גוריון עצמו קרא "ליטול את גורלנו בידיים" והטיף לאימוץ "דוקטרינת המהפכה היהודית" שתביא את הגלות לקצה, הייתה השואה לתוצאה הטבעית של עצם קיומה של הגלות היהודית. לפי תפיסה זו, השואה לא הייתה משבר בתולדות הגלות, אלא היא בישרה את סופה, ובתוך כך את עלייתם של היהודי החדש ומדינתו. דווקא הטרגדיה בעלת הממדים הבלתי נתפסים אישרה את תקפותה של האידאולוגיה הציונית. היא שיקפה את ההערכה שלחיים בפזורה אין עתיד, שהם הולידו עם חולה שאינו מסוגל לזכות בכבוד או בהערכה. חורבן יהדות אירופה היה התוצאה הטבעית של הקיום היהודי בפזורה. מתוך החורבן הזה נולד ישראל אחר, בעל תכונות, יכולות ויעוד חדשים.

מה אפוא המטרה הישראלית של הנצחת השואה, ומדוע קשרה המדינה את יום השואה ליום העצמאות? בשלבים הראשונים של קיום המדינה היעד הראשי של יום השואה לא היה לכבד את הקורבנות או להזדהות איתם. גבורה וכבוד זהו רק עם הפרטיזנים. מתוך המגמה הזו יום השואה נקבע מלכתחילה ביום שפרץ בו מרד גטו ורשה - י"ד בניסן. מטרתה של זכירת השואה בכפיפה אחת עם יום העצמאות הייתה לזכור מה היה

עלול לעלות בגורלנו אילולי קמה מדינת ישראל. ישראל נוצרה כנוגדן לשואה מפני שבה נוצרה מהפכה תרבותית בהובלת היהודי החדש; יהודי שאינו צועד כצאן לטבח, יהודי שאינו מפחד ואינו בורח, יהודי שלנוכח סכנה בוחר למות גאה במקום לשרוד מושפל. מיקומו של יום השואה לפני יום העצמאות נועד, אם כן, להעמיד באור חדש את חשיבותה ואת ייעודה של מדינת ישראל ושל היהודי הריבוני שהופיע בעטייה.

כפי שציינה אניטה שפירא בספרה **יהודים ישנים יהודים חדשים**, השואה לא הודחקה. בשנות המדינה הראשונות מוסדה הנצחת השואה ואף עוגנה בחקיקה, עם העברת "חוק יד ושם" בכנסת. אולם בכל אלו לא היה כדי לפנות מקום להזדהות אישית עם הקורבנות. באותן שנים השואה לא נלמדה בבתי הספר בתור נושא בפני עצמו, אלא הייתה תת-נושא של ההיסטוריה הכללית.

במילים אחרות: לא רצינו לשכוח את השואה. ההפך הוא הנכון. באותן שנים הייתה ישראל חייבת לזכור את השואה, משום שרק כך היא הייתה יכולה להתרחק ממנה. לא הייתה זו זכירה לצורך אָבְּל, אלא זכירה לצורך קבורת היהודי הישן, והאדרת המדינה שהולידה את יורשו הלגיטימי היחידי - היהודי החדש. היה אמנם אבל אישי, אבל בתור מדינה, ישראל הצעירה לא זכרה כדי להתאבל. זכרנו כדי להצביע על יהדות שלא היה לה עתיד, וכדי לתגבר את הנרטיב החדש של מדינת ישראל, כמקור למהפכה תרבותית החורצת כיוון חדש בסיפור היהודי ויוצרת יהודי חדש ואף יהדות חדשה.

ישראל מגלה את השואה

יחסם של הישראלים לשואה עבר את התפנית הראשונה בעקבות משפט אייכמן, בשנת 1961. שידור העדויות ברדיו והסיקור הנרחב בעיתונות חשפו למוראותיה את השכבות הרחבות באוכלוסייה שהשואה לא נכחה בחייהם הפרטיים. אם במשפט אייכמן היה כדי לקרב את תושבי הארץ אל קורבנות השואה, הרי שמלחמת ששת הימים, עם החרדות שקדמו לה, ומלחמת יום הכיפורים עם החולשות הצבאיות שהיא חשפה, סדקו את העיצוב המקורי של זכר השואה בישראל בכך שהן שבו ועוררו חרדות מפני השמדה. לפי התסריט המקורי, החרדות הללו לא היו אמורות להתעורר במדינת ישראל. הצבר לא הצטייר עוד כשונה כל כך מאבותיו. הוא גם לא היה עוד אדון לגורלו. הוא עדיין היה סמוך על שולחנם של אחרים ונותר תלוי בחסדי האומות, כפי שהתברר לאור תפקידה של ארצות הברית בחימושו של צה"ל במהלך מלחמת יום הכיפורים, וחמור מכול - קיומה היה

באווירה שבה בן-גוריון עצמו קרא "ליטול את גורלנו בידיים" והטיף לאימוץ "דוקטרינת המהפכה היהודית" שתביא את הגלות לקצה, הייתה השואה לתוצאה הטבעית של עצם קיומה של הגלות היהודית

הר הרצל, אביב 2010. בניגוד לדרך בה היא מנציחה את חללי השואה, החברה הישראלית מתאבלת על חללי צה"ל בדרך אישית.

במקום לראות ברגע המשבר החדש הזדמנות לתגבר את ההשקעה החינוכית והתרבותית כדי לחזק ואולי אף להגדיר מחדש את הנרטיב הציוני ואת סדר היום התרבותי של הציונות, פנתה מדינת ישראל אל השואה באופן חדש, ובתוך כך מצאה נרטיב חדש שייתן מענה אחר לייעודה. במקום לראות בשואה חלק מן העבר, פרק בתולדות הקיום היהודי בפזורה שהסתיים עם הקמת מדינת ישראל, החלה ישראל לצקת מחדש את השואה כמרכיב של קבע בחיים היהודיים, כמאורע שעלול לשוב ולפגוע ביהודים ואף בישראל בכל רגע, ושיהודים בכל העולם, אך במיוחד ישראל וצבאה, צריכים להתלכד כדי למונעו.

כך גויס המוות שבשואה כדי להבנות נרטיב ישראלי חדש. בנרטיב הזה לאנטישמיות ולמלחמה המתמדת נגדו נודע מקום מרכזי ומכונן. "בכל דור ודור עומדים

תלוי בחסדי היהודי הישן, היהודי הגלותי, שלא רק שלא הואפל על ידי הישות הריבונית הישראלית ולא נעלם, אלא אף שימש אבן יסוד בקיומה.

על הרקע הזה גם גברה תופעת הירידה. הכינוי "נפולת של גמושות" שיצחק רבין הדביק ליורדים באותן שנים, רק הדגיש את הרושם שהתקווה של ישראל ליצור יהודי חדש שחיו הקולקטיביים מעוגנים בנרטיב יהודי חדש, שיהיה מקור השראה הן לישראלים הן ליהדות התפוצות – איננה מתגשמת.

ממילא עלתה השאלה: מהו אפוא היעד של מדינת ישראל? אם היא לא הולידה יהודי חדש אדון לגורלן, וגם לא חברה אידאולוגית ותרבותית חדשה, מדוע בכלל לחיות בה ולהקריב למענה? ומה יוכל להיות כעת הנרטיב המשותף שייצור את התלכיד החברתי אשר יצדיק ויתחזק את כל המפעל הלאומי?

לעולם לא ניתן עוד למחות מעל פני האדמה את בנינו ואת בנותינו, את הורינו, את סבינו ואת סבותינו. לעולם לא תבטנה עוד עיניים מבוטות של ילדים יהודים באימה ובחוסר אונים מבעד לגדרות-תיל של מחנות ריכוז. לעולם לא!

ובאנגלית הוסיף אשכנזי: "אני נשבע לקיים את אחריות צה"ל לכך שלעולם לא יישפך שוב דם יהודי לשווא".

כך הפך הצבא הישראלי, מבלי משים, מצבא הגנה לישראל לצבא למניעת שואה. כך גם הפך אושוויין למקום מפגש פיזי ורעיוני של יהודי התפוצות ויהודי ישראל. כשם שיהודי התפוצות המשתתפים במצעד החיים החלו מגיעים ארצה דרך אושוויין, כך גם נמצא לפתע הנרטיב הישראלי מגיע לירושלים דרך אושוויין.

בין "דיינו" לבין "קדושים תהיו"

כעת, לנוכח הפיכתו של אושוויין לאתר עלייה לרגל ישראלי, עולה ביתר חריפות שאלת תקפותו של הנרטיב החדש: האם בהיותה נוגדן לשואה יכולה מדינת ישראל להצדיק את קיומה, למצות את ייעודה ולספק את המכונה המשותף המלכד את כל אזרחיה?

בהתחשב בתלות הפוליטית, הכלכלית והצבאית של ישראל במערב, הקביעה שישראל היא נוגדן לשואה היא במקרה הטוב פתוחה לוויכוח. גם אם נתעלם מכך לרגע, עדיין נשאלת השאלה: האם הגנת העם היהודי מפני איומים אפשריים משקפת כהלכה את ייעודה של מדינת ישראל ואת סדר היום הציוני?

לדעתי, כדי להרהר בשאלה זו עלינו לשאול שתי שאלות נפרדות: ראשית, גם אם הנרטיב הזה אפקטיבי בטווח הקצר, האם הוא ממצה ומספיק בטווח הארוך? שנית, מה ההשלכות שלו על מדינת ישראל?

לאורך הדורות, נדבך מרכזי בנרטיב היהודי היה הפירוש של היהודים את עצמם במונחים שהפליגו אל מעבר למצב הנתון, ובתוך כך שאפו להצטיינות. כאשר שרנו "דיינו" ולמדנו לחיות בעולם שטרם נגאל, מעולם לא נתנו לנישה זו להגביל את השאיפות שלנו. ההבנה הקולקטיבית שלנו מבוססת בבהירות רבה יותר בציווי "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוהיכם" (ויקרא יט, ב). אי אפשר להציב רף גבוה יותר מזה. להגדיר את אלוהים כמופת שעל עם ישראל לחקות, פירושו להציב יעד בלתי ניתן להשגה; פירושו להגדיר את המשימה שלנו שלא באמצעות הישגינו, אלא באמצעות שאיפותינו. המסורת שלנו מעולם לא התיימרה לעשות אידאליזציה של הישגינו. להפך; התנ"ך עושה מאמץ גדול כדי לתאר כל אחד מכישלונותינו. הבחירה שלנו לא נתפסה כמענק בגין גדולה כלשהי שטבועה בנו. "קדושים תהיו" מלמד שהבחירה מולידה אחריות. עם ישראל לא מקבל את הגדולה בירושה; עלינו להרוויח אותה בכך שנאתגר את עצמנו לשאוף אל מעבר לגבולות היכולת שלנו.

כאשר אנו מגדירים את הנרטיב הישראלי המרכזי באמצעות מתי השואה, כאשר אנו מכריזים שהמשימה

עלינו לכלותנו", והפתרון היחיד הוא מדינת ישראל חזקה וצה"ל חסון. במקום ליצור יהודי חדש מצאה מדינת ישראל זהות ביצירת צבא יהודי חדש. ישראל עדיין הייתה התגובה לאשוויין, אבל כעת המטרה לא הייתה עוד להתרחק מהשואה, אלא להתקרב אליה. כעת על הכול להזדהות עם הקורבן, שכן באמצעות הזדהות זו אפשר יהיה למצוא הערכה חדשה לישראל ולכונן נרטיב חדש, שיסביר ויצדיק את המפעל הלאומי הציוני כחוד החנית המגן על הקיום היהודי.

השאלה כעת הייתה איך, לאחר כמה דורות של הדרה לשוליים, אפשר להפוך את זכר השואה לחוויה עבור מי שלא חונך לזכור אותה ולהזדהות עם קורבנותיה. דור הישראלים הבא, ובייחוד אלו שנקראו להגן עליה, היו צריכים לחוות את מציאות השואה באופן בלתי אמצעי כדי שאפשר יהיה ללכד אותם סביב המאבק למניעת שואה חדשה.

הפתרון נמצא במסעות לפולין.

צה"ל מגיע לאשוויין

בזמן שכל אלו התרחשו בתוך הארץ, אירעו בעולם, על דרך המקרה, התפתחויות שאפשרו את האצת השינוי במעמד השואה בנרטיב ובזהות הישראליים. כוונתי לנפילת מסך הברזל ופתיחת שערי מזרח אירופה, ובכלל זה אתרי מחנות הריכוז, למבקרים מן המערב.

מבחינה ישראלית התוצאה הייתה שלקראת סוף שנות השמונים החלו להתמסד ביקורי משלחות מישראל למחנות ההשמדה.

המבקרים הראשונים באשוויין היו אישי ציבור מהארץ ומהתפוצות, אך הם הפכו במהירות למשלחות סדירות של בני נוער. עם התחממות היחסים הדיפלומטיים בין ישראל לפולין התפתחו הביקורים, עד שהקיפו כרבע מכלל תלמידי התיכון בישראל. בד בבד עמם החלו גם ביקורים סדירים של קציני צה"ל באשוויין. מה שהחל עם ביקורו של הרמטכ"ל אהוד ברק ("הגענו חמישים שנה מאוחר מדי"), עלה בהמשך לשיא חדש עם מטס חיל האוויר מעל אושוויין, ומאוחר יותר עם הגעתו של הרמטכ"ל גבי אשכנזי לפולין לרגל יום השואה, כדי להוביל אישית את 12,000 צועדי מצעד החיים.

כעת אימצה ישראל את השואה ואת קורבנותיה בדרך חדשה, שהגדירה מחדש את סדר היום ואת הייעוד של ישראל. בלשונו של רב-אלוף אשכנזי:

שישים ושלוש שנים חלפו מאז תום המלחמה הארוכה והאימה ביותר שידע המין האנושי. שישים ושלוש שנים לאחר גילוי הזוועה, כאשר מגן-הדוד אינו נישא כאות קלון, אלא כסמל וכאות לתקומתו של העם היהודי - אני ניצב כאן בגאווה ובהתרגשות, כמפקדו של צבא ההגנה לישראל, בן למדינה יהודית איתנה וחזקה - מדינה בעלת כוח מגן ועוצמה, ומתחייב מעל במה זו: 'לעולם לא עוד!' לעולם לא נשוב ונעמוד חסרי ישע, זועקים לחסדי אחרים. לעולם לא נקרא בקול צעקה ותחינה כי יגנו עלינו.

יתרה מזו, שימוש זה במתים לא רק נוטע בנו פחד מן השלום, אלא גם מנכר את אוכלוסיית הלא יהודים בישראל. כאילו לא די בכך שהם נבדלים מבחינה דתית ופוליטית, לפי הנרטיב הלאומי של "לעולם לא עוד", מעצם לידתם הם אויבי היהודים, ומכאן גם - אויבי מדינת ישראל. ישראל לעולם לא תוכל להגשים את שאיפתה להיות מדינה יהודית ודמוקרטית כאשר היא מושתתת על נרטיב המתים, כי הוא אינו מותר ברירה אלא להתייחס אל המיעוטים הלא יהודים כאל יריבים שבעומק לבם שואפים להשליך אותנו לים.

זה יותר משלושים שנה שהציונות מפרשת מחדש את השואה כדי לספק לנו נרטיב ישראלי חדש, המושתת על התפיסה שאנחנו משמשים צבא העומד בשער נגד מי שרוצים לשחזר את ההיסטוריה ולתקוף אותנו שוב. הרמת ראש מחדשת של האנטישמיות היא כמעט בבחינת חדשות טובות, משום שזה הנרטיב שאנחנו מכירים ושנאנחנו זקוקים לו כדי להעניק משמעות למאמץ הקולקטיבי שלנו. במובן זה, אחמדינג'ד משרת מטרה גדולה, בתור המן מודרני המצית מחדש את הלהט הציוני.

כאמור, אנחנו ממשיכים עם הנרטיב הזה, ובמחיר גבוה. נרטיב המתים דורש שנקריב את שאיפת השלום, את המחויבות לדמוקרטיה ואת הזהות ההיסטורית שלנו כעם השואף לגדולות; כל התפשרות על פחות מכך, תהיה קטנה עלינו.

הלאומית שלנו היא "לעולם לא עוד", אנחנו לא מציבים סטנדרט של גדלות, כראוי למורשתנו. הישרדות היא אמנם ערך, אבל כיהודים המשימה המרכזית שלנו היא לשאול: הישרדות לשם מה? הדאגה לכך ש"לעולם לא עוד" צריכה להיות באחריותה של ישראל, אבל אין בה כדי למצות או להגדיר את מטרת החיים שלנו. עלינו לזכור את העבר ולהתאבל על המתים, אבל המתים אינם יכולים להגדיר את העתיד שלנו, או להעניק לו משמעות. יתרה מזו, הגיע הזמן שנבין שההשלכות של הנרטיב הזה על עתידה של ישראל הן הרסניות.

כאשר משמעות המפעל הלאומי שלנו טמונה במניעת השואה הבאה - הופכים השלום ושקיעת האנטישמיות לסכנה הגדולה ביותר, מלבד שואה פוטנציאלית נוספת. על פי נרטיב זה, אם תיעלם האנטישמיות תאבד ישראל את תכלית קיומה. נרטיב המתים שהשואה במרכזו, כפי שהוא קיים כיום בישראל, משתית את ייחודה של ישראל על האמונה בהמשכיות של שנתת ישראל. לפי גישה זו, המשימה שלנו היא להמשיך לעמוד על המשמר. לעולם לא נהיה בבית - לא רק במזרח התיכון, אלא בכל מקום בעולם.

לפסימיות זו אין מקום. אם חלק ממשימתנו הוא הכמיהה לבנות ישראל שהיא מסד לגדולה מוסרית, רוחנית ותרבותית, אושוויץ אינו יכול לשמש כפריזמה שדרכה נראה את העולם ונגדיר את עתידנו.

מלחים אמריקנים במוזיאון
השוואה בושינגטון. אושוויץ
הפך למקום מפגש פיזי ורעיוני
של יהודי ישראל והתפוצות.

אילוסטרציה: דניאל אורבך

זיכרון מסוג אחר

שלא הכרנו. העיתונים מתמלאים בסיפורים אישיים על נופלים, על מה שהם היו עשויים להגשים אילו נהרגו, על מי שהם הותרו אחריהם ועל הדרך שאלו מתמודדים בה עם האובדן. ליום אחד הופכת הטלוויזיה למעין חזן, שהציבור מטה לו אוזן בנפש חפצה. השידורים מלאים בביוגרפיות כל כך ישראליות, כל כך מבטיחות וכל כך קצרות. יש המשאירים את הטלוויזיה פתוחה בערוץ שמרין שקופיות לזכר כל הנופלים בזו אחר זו.

ביום זה אנחנו כבר לא מאדירים את המוות והמלחמה, אלא פשוט מתאבלים על חברינו וקרובינו שאינם עוד עמנו, ובשנים האחרונות אנחנו אף לא מתייחדים עם המתים לבדם, אלא גם עם קרוביהם, שנתרו בחיים ואספו את שברי חייהם באומץ ובאצילות.

איזו משמעות יום העצמאות וישראל עצמה יכולים לשאוב מן האבל הזה? לא את האדרת המלחמה וגם לא את הכרחיותה, אלא להפך – מחויבות לכך שכל מלחמה ממלחמותינו תהיה המלחמה האחרונה.

החלופה לדרך שאנו נוהגים בה כרגע בזיכרון השואה טמונה דווקא באופן ההתייחדות שלנו עם מתים אחרים: חללי צה"ל. יום הזיכרון לחללי צה"ל, שהוצמד ליום העצמאות, אמנם נועד אף הוא לעצב את חוויית חג העצמאות ולצבוע את הדרך שאנו מבינים בה את לידתה המחודשת של מדינת ישראל. אלא שביום הזיכרון, במקום לזכור אנחנו מתאבלים. אנחנו מתאבלים על המחיר הכבד שהוכרחנו לשלם כדי להיות עם חופשי בארצנו. אנחנו מכבים את האובדן של המתים ואת הסבל שנשאו החיים כדי לבנות כאן מחדש את הבית הלאומי היהודי.

כאשר המוני בית ישראל נעמדים לצפירה ביום הזיכרון, רוב הישראלים חושבים על אנשים מסוימים, דמויות בשר ודם, קרובים, חברים, שכנים ורעים לנשק שנפלו בקרב. ביום הזיכרון האבל הוא אישי, גם כלפי אנשים

מה שהחל עם ביקורו של הרמטכ"ל דאז אהוד ברק עלה
בהמשך לשיא חדש עם מטס חיל האויר מעל אושוויץ
ומאוחר יותר עם הובלתו האישית של רב-אלוף אשכנזי את
12,000 צועדי 'מצעד החיים'.

מסמיכות מועדים אלו יכולה לצמוח מחויבות חדשה, שתשים קץ לתפקידו הנוכחי של האבל כמרכיב הכרחי בנרטיב הלאומי. יתרה מזו, כאשר אנחנו מתאבלים על הנפלים ומכבדים את זכרם, אנחנו מאתגרים את עצמנו להיות ראויים לקורבנם. כאשר אנחנו מתאבלים על חיילינו כהקדמה לחג עצמאות ישראל, אנחנו זוכרים שהעצמאות הזו איננה טריוויאלית, ואנחנו מצהירים שלא נניח לה להיפך לכזו.

זכרם של חללי צה"ל לא נועד להעניק משמעות לחיינו, אלא לאתגר אותנו להעניק לחיינו משמעות בעצמנו. כאשר אנחנו זוכרים את המחיר שהם שילמו בחייהם אנחנו מאתגרים לזוודא שהמחיר לא שולם לשווא; שבמותם הם ציוו לנו חיים, חיים ששווה לחיות אותם, חיים הראויים לשאיפות הנעלות ביותר של העם היהודי.

מודל הזיכרון הזה חייב להפוך למודל הזיכרון של יום השואה. לא עוד יום של זיכרון, אלא יום של אבל. יום שאנו מתאבלים בו על שאין זה מובן מאליו שאנו יהודים חופשיים לחיות וליצור ולחלום; יום שאנו מכבדים בו את אלו שקמו מן האפר של אושוויץ, ובגבורה שאין לה שיעור בחרו לאמץ מחדש את החיים, להמשיך במסע של עמנו ובכך לשמש מודל לכולנו. אנחנו כאן בגללם, ועלינו להיות ראויים לקורבנם.

כאשר המוות מוליד אבל ולא סתם זיכרון, הוא יכול לשמש מסד לחידוש מחויבותנו לישראל חדשה, לחידוש המפעל הציוני הבראשיתי וליצירת רנסנס תרבותי, מוסרי ורוחני בישראל. כאשר המוות מוליד אבל ולא סתם זיכרון, הוא יכול לשמש זרז לשלום ולהתפייסות. כאשר המוות מוליד אבל אין צורך בשאיפות עליונות על אויבים, כי אז די בכמיהה להפיכתם לידידים ולבני ברית. הרי גם להם יש מתים. כאשר נכיר כולנו בכאבינו ההדדיים, נוכל להפסיק למדוד מי סבל יותר ומי גרם מה למי, ובמקום זאת להביא לעתיד חדש וטוב יותר לילדינו.

נרטיבים שאינם נסמכים על המתים

הפנייה הישראלית אל השואה בשנים האחרונות אינה מפתיעה, בהתחשב בכך שנרטיב חלופי, כזה שיטפח את הכמיהה ליצירה ולהתחדשות תרבותית, יצריך מאמץ לאומי שבזוודאי יהיה קשה יותר מן הנחמה המקופלת בנרטיב האבל הנוכחי.

באופן פרדוקסלי, השיח סביב הנרטיב החי הזה היה חזק ביותר קודם להקמת המדינה, ואילו מאז הוא נחלש בהתמדה עד שהוא ננטש לטובת המתים. המאמץ הכביר לבנות את ישראל בעיצומו של סכסוך, לבנות תשתית לאומית, מדינית וכלכלית, ובתוך כך לשלב המוני מהגרים חדשים, דילל את ההון האנושי, האינטלקטואלי והפיננסי שלנו, וייבש את המשאבים המוגבלים, ואף את רוחו, של המפעל הציוני.

איש לא יכול להמעיט בערכם של אתגרי ההישרדות שעמדנו בהם ושעדיין ניצבים בפנינו מדי יום. ההתמודדות

עמם היא בלא ספק אחריותנו הראשונה. אבל מעבר ליעד הקיומי צריך לרצות בבנייה משותפת של יצירה אצילית, של שאיפה לעבר יעדים שלא נממש. עלינו ליצור מערכת חדשה של עדיפויות לאומיות, שיבטיחו כי יצירת הנרטיב החדש תזכה לכל המשאבים ותשומת הלב שהיא זקוקה וראויה להם.

כיהודים, המוות היה עבורנו מרכיב מרכזי למדי בקיומנו, ובשל כך אנחנו מצווים שלא לשכוח לעולם. אף על פי כן, עלינו להימנע מן הפיתוי להפוך את המוות למקור המשמעות הפרטית והקולקטיבית שלנו בהווה, ולמעצב דרכינו בעתיד. באושוויץ עלינו להיפגש כדי להתאבל. בירושלים עלינו להיפגש כדי לצקת תוכן חדש לחיינו המשותפים. ■

אֲבָרְהֶם רוֹבֵינְשֵׁטִין הִגִּיעַ אֶל בֵּית סִפְרָנוּ בִּירוּשָׁלַיִם
בְּשָׁנַת 1937, נִעַר שֶׁקָּט וְשָׁחַר עֵינָיִם מְלִיטָא, וְעֵשִׂינוּ לוֹ
מִסְבָּה בְּבוֹאוֹ. אוֹתָהּ שָׁנָה הִתְחִילוּ קוֹלוֹתֵינוּ לְהִתְחַלֵּף
כְּמוֹ עוֹנוֹת, כְּמוֹ קִיץ וְחֹרֶף שֶׁלֹּא יִחְזְרוּ לְעוֹלָם בְּמַחְזוֹר הַקּוֹלוֹת,
וְאֶהְבּוֹת רֵאשׁוֹנוֹת עֲשׂוּ אֵי-סֹדֵר רֵאשׁוֹן בְּנִפְשׁוֹתֵינוּ,
כְּמוֹ אֵי-סֹדֵר בְּאֵרוֹנוֹת וְעַל הַשְּׁלָחַן.
וּבִ-1938 חָזַר עִם מִשְׁפַּחְתּוֹ לְלִיטָא וְעֵשִׂינוּ לוֹ
מִסְבָּה עֲלִיזָה בְּצֵאתוֹ, כְּמוֹ שֶׁעֲשִׂינוּ לוֹ בְּבוֹאוֹ.
אֵלּוּ נִשְׁאַר בִּירוּשָׁלַיִם, הִזָּה מִחֲלִיף אֶת שְׁמוֹ הַגְּלוּתִי
לְשֵׁם עֲבָרִי גֵּאָה: רוֹבֵינְשֵׁטִין הִזָּה הוֹפֵף
לְאֶבֶן, לְיִהְיוֹם לְאֶבֶן-חֵן, אֲדָם, סִפִּיר,
כָּל אֶבֶן טוֹבָה, אֶפְלוּ בְּצִבְע שׁוֹנָה, כָּל שֵׁם טוֹב.
אֲבָל הוּא חָזַר לְלִיטָא וְלֹא שָׁמַעְתִּי אֶת קוֹלוֹ
הַמְּבַגֵּר הַמְּגַמֵּר הַסּוֹפִי שֶׁזָּעַק בְּמַחְנֵה הַהִשְׁמָדָה.
וְמָה שֶׁיִּכּוֹל הִזָּה לְהִיּוֹת מִתְאַחֶה עֲכָשׁוֹ
עִם מָה שֶׁהִזָּה וְהִיוּ לְאֶחָד כְּמוֹ הָאֶחָד
הָאֶרֶץ שֶׁבְּסוֹף שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל — סוּף.

↑ יהודה עמיחי נזכר בחבר נעורים מירושלים שנספה בשואה (מתוך פתוח סגור פתוח).
אושוויץ אינו יכול לשמש כפריזמה שדרכה נראה את העולם ונגדיר את עתידנו.